

SBÍRKA SOUVISLÉ ČETBY ŠKOLNÍ

POŘÁDÁ PROF. FERD. STREJČEK

4.

□□ □□

JAN NERUDA:
TŘI
POVÍDKY MALOSTRANSKÉ

JYBRAL, ÚVOD A VYSVĚTLIVKY NAPSAL

ARNE NOVÁK

TŘETÍ VYDÁNÍ.

V PRAZE
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC

1919.

Tiskem UNIE ▼ Praze.

NERUDOVY POVÍDKY MALOSTRANSKÉ.

POVÍDKAMI MALOSTRANSKÝMI, jimiž čtyřiačtyřicetiletý Jan Neruda r. 1878 shrnul novellistickou žeň posledních svých tří let, dostoupil jako povídkář vrcholu. V dlouhém období úplného odmlčení se lyrikova, jenž na samém prahu 60 let vnitřně uzavřel „Knihy veršů“ a teprve r. 1878 přihlásil se zase „Pisněmi kosmickými“, uzrálo vypravovatelské, epické a psychologické umění Nerudovo, projeví se poprvé knížkou *Arabesek* r. 1864.

Tento svazček drobných povídek, úsečných črt ze skutečnosti, dětských vzpomínek a mladistvých kratochvílí značí po mnohé stránce průpravu k „Povídkám malostranským“. Již tu zachycuje rodák a dlouholetý příslušník ná-
rázovitější a nejstarožitnější čtvrti pražské řadu význačných a svěbytných postaviček, jak pamatoval se na ně ze svého dětství; již tu oživuje s bystrým smyslem pro zachovalou malébnost a pro časové kouzlo mnoho místních a dobových zvláštností Malé Strany, které takřka tvoří přirozený rámec pro ony postavy a jich nepatrné osudy; již tu obestírá nejednou celý děj toužebnou a tklivou vzpomínkou na své mládí, které při veškerém hmotném strádání a při vši společenské stisněnosti bylo krásné a radostné. Ale podobnosti možno sledovati ještě dále, Dvoji citová struna, na níž zahrány jsou celé „Povídky malostranské“, zvučí mocně již v „Arabeskách“: jednak vroucí a důvěrný soucit s trpícím, bloudícím a v životním boji podléhajícím povrženecm

společenským, jenž od slovesných začátků vyznačoval demokrata Nerudu; jednak svěží a vldný humor, zirájící na celou krátkou a marnou hru lidského života s chápacím, odpouštějícím úsměvem, který prozařuje veškeré projevy Nerudy člověka, Nerudy básníka.

Naopak ukazují četné nedostatky mladistvých „Arabesek“, že Nerudovi bylo uraziti značnou a dosti nesnadnou vývojovou dráhu, než mohl vytvořiti zralé a vyrovnané „Povídky malostranské“. „Arabeskám“ chybí jak zevní jednotá látková, tak zejména vnitřní celistvost slohová: mezi skutečné povídky vsunut nejeden rozmarný feuilleton; kresby ze skutečnosti střídají se s báchorkovitými drobnůstkami; opravdové novelly propracovaného děje a prokreslených postav čtou se vedle úryvkových a číře náladových ukázek z deníku spisovatelova; kromě Malé Strany předvádějí se i jiná dějiště, která povídkář zná jen matně a proto kreslí mdle a nevýrazně. Hlavní umělecký nedostatek „Arabesek“ spočívá v tom, že Neruda stále kolísá mezi postupem realistickým a romantickým. Snaží se sice vystihnouti skutečný život opravdu věcně a přesně a vystřihá se vědomého zasahování bájivé obrazotvornosti do dějů nakreslených dle skutečných postav, dle opravdivých událostí, takže někdy zavádí toto podrobné a trpělivé okreslování života až k malichernostem a zbytečnostem. Avšak velmi často ozve se vlastní, citově a náladově vzrušená, vtipně a rozmarně uvažující osobnost spisovatelova proti tomuto postupu přísně objektivnímu: pak vkládá povídkář do líčených povah a postav mnoho z vlastního nitra, pak vplétá do hovoru četné úvahy a nápady vlastní, pak přerušuje děj odbočkami nahodilého a podružného rázu. Tento čistě subjektivní způsob jest dědictvím staré a zastaralé romantiky, která vždy a všude činila osobnost umělcovu východiskem, vidouc v postavách, v dějích a námětech namnoze

jen bezmocné loutky a papírové kulissy, jimiž libovolně zahrávala svrchovaná ruka spisovatelova. Romantické tyto rysy, projevující se též velkou citlivostí a smělou hrou žertu, pozorujeme i na slohu Nerudově v tomto období: jest neklidný, žvatlavý, nevěcný a lyrický i tam, kde chtěl by jasně a určitě objektivně a epicky předváděti skutečnost.

Tuto zvláštní směs subjektivního romantismu a věcného realismu přijal Neruda od svých slovesných vzorů německých: učil se vypravovati od Jeana Paula, Ludvíka Boerna, Jindřicha Heina, kteří také sesílili jeho soucitnou humanitu, jeho lásku k svobodě, jeho vřelý zájem o současné otázky. Tito mistři jemného pozorování a osobitě zbarveného slohu byli opravdu blahodárnými učiteli v postřehování, pronikání a vystihování zajímavých a nevšedních jednotlivostí; ale jak sami tak žáci jejich zapomínali pro poutavý a malebný detail na celistvou jednotu díla, na širokou malbu skutečnosti, na souměrnost celku i částí. Neruda, v próse jejich samostatný žák, zůstal také vždy mistrem svérázné drobnokresby, aniž se povznesl k obsáhlému a objektivnímu umění rozlehlé a věcné malby společenské.

Umělecký vývoj Nerudy prosaika od „Arabesek“ k „Povídám malostranským“ souvisí co nejtěsněji s jeho vývojem osobním. Na rozsáhlých cestách poznal nejen velký kus světa, ale i bohatství postav, povah temperamentů; vycvičil tu smysl pozorovací i schopnost psychologickou; zbystril svůj cit pro svéráznost, originelnost a malebnost jednotlivcovu i společností; osvobodil se od nejednoho společenského a mravního předsudku, přineseného z domova. Pozorujeme to na drobném svazečku krátkých povídkových črt a obrázků z cest *Různí lidé*, vydaném r. 1871; tu píše již o mnoho úsečněji, živěji, plastičtěji

než v „Arabeskách“, třeba že celý ráz této drobné sbírky, dřipomínající album mžikových fotografií, nedopouštěl, aby Neruda jednotlivé, letmo nahozené povahy rozvinul a prokreslil. Jako cesty tak obohatily duševně Nerudu i jeho zkušenosti novinářské: naučil se hleděti životu až na dno, oceňovati události zdánlivě nepatrné jako články řetězce dějin současných, chápati malé starosti, bolesti a ztroskotání všedních lidiček jako projevy sociálního ruchu. Neruda uzrál v těchto letech i lidsky: ztrativ milované bytosti, které buď značily poslední souvislost s dětstvím, nebo naopak naděje kladené do budoucnosti, osamotněl se svým tichým hořem, odloučil se od zevního světa a v mužném odevzdání do vůle přísného osudu, začal svůj samotářský život, z jehož dna vyrostly nejvzácnější básnické výtvořy Nerudovy, hlavně „Prosté motivy“.

Roku 1869 opouští Neruda navždy po matčině smrti Malou Stranu a hledí na ni jakož i na celé své dětství zcela nově. To není již každodenní skutečnost, uprostřed níž básník žije a jejíž jednotlivé součástky, ať děje, ať postavy, ať dějiště může snadno z bezprostředně blízké skutečnosti přenést na papír; toť nyní jen vzdálená a tklivá minulost, která se nikdy nenavráti, toť obsah blahého a nevinného dětství, ztraceného pro vždycky, toť tichá vzpomínka, obetkaná touhou a steskem. Neruda postupně idealisuje a kráší svůj domov, své mládí, svou Malou Stranu; tlumí rysy chudoby a ponížení, které s dětskými jeho léty tak těsně souvisely; zpracovává ve vzpomínce vše v jednotný, jímavý obraz vlídné prostoty a starosvětského půvabu. Roku 1875 poprvé zjeví se mu tato Malá Strana a její obraz zaměstnává ho po tři léta: r. 1875 přinesou „Národní Listy“ čtyři „Povídky malostranské“; příštího roku přibude opět v „Národních Listech“, v „Lumíru“ a v „Podřípanu“ dalších patero; r. 1877 doplní je Neruda v „Lu-

miru“ a v „Národních Listech“ ještě třemi. K tomuto jednotnému cyklu, v němž některé postavy, zejména episodické, se vracejí, připojí Neruda ne zcela šťastně starší práci „Týden v tichém domě“ z r. 1867, vznikem i provedením přiléhající spíše k „Arabeskám“, a třinácte těchto prací skládá r. 1878 neveliký svazek „*Povídek malostranských*“.

„Povídky malostranské“ nejsou jako „Arabesky“ nahodilou sbírkou povídkových prací z určitého období, nýbrž skutečným jednotným dílem, cyklicky seřazeným. Osudy rázovitých a pro Malou Stranu 40. a 50. let XIX. věku typických postavíček starosvětských doplňují se vzájemně v celistvý, barvitý obraz samostatné čtvrti městské, uzavřené vůči ostatnímu světu, ale uvnitř žijící vlastním životem probíhajícím pravidelně a klidně v pomalém tempu. Každá z malostranských figurek má svůj zvláštní životní příběh, obyčejně vyhocený některou směšnou neb tklivou událostí, v níž takřka shrnuta a soustředěna jest její povaha; většina z těchto charakteristik, provedených s láskyplnou trpělivostí, povznáší se nad jednotlivý případ k obecnému, typickému povahopisu jednotlivých stavů a vrstev malostranských, čímž Nerudův obraz rodné čtvrti nabývá úplnosti a malebnosti. Toho dosahuje Neruda v „Povídkách malostranských“ též jinými prostředky. Kromě typických postav předvádí také typická dějiště a typické události: krámky a hostince, kostely a hřbitovy, tržiště a hradby vymalovány jsou před zraky čtenáře právě jako bohoslužby a pohřby, večerní besedy v hospůdkách a na střeších, ranní trh a nedělní tance. Neruda, jenž byl pravým mistrem v malbě zátiší a ve zpodobování drobných úloмок každodenní skutečnosti, věděl dobře, kolik získá jeho líčení na působivé pravdivosti, dá-li mluvit vedle lidí i věcem a ukáže-li, jak osoby a předměty teprve pospolu skládají celistvý obraz dobového

života. Všecko vypravování „Povídek malostranských“ přímo dýše náladou 40. a 50. let, v nichž Neruda dorůstal: tato doba politického bezvětří, bázlivého klidu měšťanského, samozřejmě svrchovanosti úřednické odpovídala dobře duchu Malé Strany, oddychující spokojeně a pokorně ve stínu starých paláců, barokních chrámů, přísných budov úředních. Některé epizody z povídky „Pan Ryšánek a pan Schlegel“, z „Hastrmana“, zejména pak humoristická vzpomínka „Jak to přišlo, že . . . Rakousko nebylo rozbořeno“ vyvolávají zejména živě ten zvláštní ráz dobový.

Jako nevykročil Neruda místně z hranic svého rodiště, tak zůstal i časově v mezích 40. a 50. let a stal se tak bezděky jejich kulturním dějepiscem. Třebaže se mu přímo nabízelo, užiti bohatých historických tradic malostranských, jimiž obetkány jsou ty četné chrámy, kláštery paláce a domy, přece jako důsledný milovník přítomnosti a skutečnosti odolal pokušení, čímž podstatně se liší od ostatních povídkářů a románopisců, kteří zpodobovali starou Prahu, od Karoliny Světlé, Jakuba Arbesa neb Julia Zeyera, tři to romantiků, drážděných staropražskými památkami k vymýšlení, rozpřádání a hromadění událostí zázračných, výstředních a fantastických. Ještě třetí omezení můžeme sledovati v „Povídkách malostranských“: omezení společenského prostředí. Neruda, syn hokynářův a trafikantčin, líčí pouze společenské vrstvy, které opravdu zná: starousedlé měšťany, kupce, úředníky, studenty, lékaře, policisty, kramáře, hospodské; avšak o vysokém úřednictvu, o kněžstvu, o šlechtě zmiňuje se jen skrovně a kuse — této Malé Strany neznal a nechtěl tedy líčiti. Snad rozhodovala tu ještě jedna okolnost; „Povídky malostranské“ stvořeny jsou z hlubokých, humanních sympathií, z věrné a oddané lásky k prostému člověku — avšak k vznešeným vrstvám, nad to zcela poněmčilým, Neruda sympathií nepocítoval.

Lidumilné soucítění, toužebná něha vzpomínky, naprosté porozumění jednoduchým duším krajanských postav, toť tři hlavní kořeny, z nichž vyrůstá bytostná opravdovost Nerudova humoru v „Povídkách malostranských“. Na první pohled jest většina příběhů této knihy komická a groteskní: osud žebráka pana Vojtíška v povídce „Přivedla žebráka na mizinu“, poměr „Pana Ryšánka a pana Schlegla“, rozčarování „Hastrmana“ — pana Rybáře, podivuhodný čin „Doktora Kazisvěta“, vlastní náboženské dobrodružství hošíka Nerudy ve „Svatováclavské mši“, kuřácké vítězství pana Vorla spojené s jeho obchodním a lidským úpadkem — tyto až malicherné děje nepatrných lidiček nejdříve stahují rty k úsměvu. Avšak Neruda dovede silou sympatie a důvěrnou něhou získati čtenáře tak pro své postavy, že čtenář si je zamiluje, s nimi trpí a konečně si uvědomí, kolik všelidského osudu, kolik tiché tragiky obecné leží v probuzení pana Rybáře z přeludů naplňujících jeho život, neb ve vyléčení zbožného dítěte v chladu listopadové noci ve Svatovítské katedrále z víry v zázrak neb v páně Vorlově oddání se pěnovce. Neruda dospěl k tomuto humoru, plynoucímu z celistvého názoru světového a skrývajícímu za lehkým úsměvem slzy teprve v mužném období svého života: jako básník dal mu nejkrásnější výraz „Balladami a romancemi“. V některých „Povídkách malostranských“ převládá však humor jiný, méně čistého zrna, váženého z vrchních vrstev duševních. Jest to spíše bujné veselí bezstarostného rozmaru a nezkrotná nálada výbušného smíchu, co spojuje v celek dosti nedokonalý tříšť dějů, nápadů a vtipů, z nichž jsou složeny práce „Týden v tichém domě“, „Večerní šplechty“ a „Figurky“. Tyto tři práce, kde Neruda vstupuje v starém subjektivismu sám do děje, značí jakýsi návrat k slovesnému postupu „Arabesek“, opětně chybí jednotné pásmo

dějové, jadrná charakteristika a úsečné, zhuštěné podání, k čemuž dospěl Neruda zvláště šťastně v „Doktoru Kazi-světu“, „Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku“ a „U tří lilii“. Jednou však pozvedá se i tento humor, netkvící ani v charakteristice osob, ani v hlubokém pojetí děje, nýbrž ve způsobu podání, k výši umělecké: jest to v roz-marné dětské vzpomínce „Jak to přišlo, že . . . Ra-kousko nebylo rozbořeno“, kde vtip a žert, jástot a smích básníka, našedšího zase cestu k blaženosti dětství, srší tak neodolatelně, že čtenář sám plane a plesá v tomto ohňostroji.

Jan Neruda vládl zvláštním uměním, vlastním pouze pravým básníkům: uměl se plně oddati životu a docílil působivými prostředky slovesnými, že jeho čtenáři oddávali se s ním cele té vířivé a strhující plnosti života, jeho způsob jest opravdu suggestivní. Čteme-li úsečnou a vy-soce dramatickou črtu „U tří lilii“, cítíme, jak přímo na nás přechází divoký taneční rej, kterým spisovatel jakoby se opijel; podobně v povídce „Psáno o letošních dušič-kách“ přenáší na nás básník zádumčivou náladu hřbitovní; se zvědavým hošíkem na kůru svatovítském ve „Svatová-clavské mši“ prožíváme tajemnou náladu nočního chrámu a nad posledními stranami „Hastrmana“ plyne k nám od Petřína přes vlnící se modré moře zahrad nádherná stříbrná mlha. Takto doplňoval suggestivní básník náladový v „Po-vidkách malostranských“ věrného a spolehlivého malíře postav, dějů i jevišť starobylé zachovalé čtvrti; filosof-lidu-mil a myslitel humorista dovršoval výborného znalce pro-stých starosvětských duší; tesklivý elegik ztraceného mláde-že sdružil se s jadrným epikem každodenního života — celek jest nejlepší dílo Nerudy-prosaisty, jenž ustoupil však Ne-rudovi-básníkovi ve chvíli, kdy se v duši seskupovaly a vyhraňovaly prvky „Kosmických písní“, „Ballad a romanci“ i „Prostých motivů“.

Arne Novák.

OBSAH.

	St
Úvod.	
1. Svatováclavská mše	3
2. Hastrman	17
3. Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku	25
Vysvětlivky	31

